

MİZAHİ CİNASLI BİR RİSALE

Yard. Doç. Dr. Nihat ÖZTOPRAK

A pamphlet with Humorous Pun

There is a plenty of original pamphlets that shows the richness of our culture and literature in Turkish handwritten journals found in libraries. In this article, one of these pamphlets is introduced. This is a two page-long humorous pamphlet in which same words are used in different meanings for the effete of humour. In Introduction, the definition of pun (cinas) and its kinds have been given. Its place within the literary arts is also defined. Following this, having dealt with the language, style, and arrangement features, puns have been selected and sorted out according to its kinds. At the end, the manuscript it given in transcription and a vocabulary is added.

Key Words: Literature, Turkish culture, art of pun, humour, manuscript journal

Bilindiği üzere edebiyatta sözün önemi çok büyüktür. Şair veya yazar, kullandığı her bir harf ve kelimenin ince ince hesabını yapar; imlâ, ses, anlam ve musikî bakımından uygun olanlarını seçer. Böyle bir titizliğin üstüne bir de kelimelerin gerek yazılışları, gerekse anlamları üzerine kurulan sanatlar eklendiği zaman metinde ne eksik, ne fazla ifade veya sese raslanır. Bu yüzden edebî sanatlar, edebî metinlerin vazgeçilmez bir ögesi durumundadır. Bu husus Türk edebiyatında da aynıdır. Özellikle Klâsik Türk edebiyatı döneminde yazılan eserlerde edebî sanatların çok ve ustalıkla kullanıldığı görülmektedir. Edebî sanatlar, Türk Milleti'nin sadece edebî metinlerinde değil günlük konuşmalarında da yer alır. Bu makalenin konusunu da halkın günlük yaşayışında yer alan, anlamları farklı, ses ve yazılışları aynı yani cinaslı kelimeler üzerinde duran mizahî bir risale teşkil eder. Nuruosmaniye Kütüphanesi 4967 numaralı mecmuanın¹ sonundaki bu

¹ 154 yaprak olan mecmuanın 1^a yüzündeki "Mecmu'a-i müntehâbat-ı şu'arâ-ı Rûm bâ hatt-ı Vecîhî Çelebi eş-şâir" şeklindeki kayıttan, bu mecmuanın, aynı zamanda bir şair olan Vecîhî Çelebi (Ö.1081/1670) tarafından derlendiği anlaşılmaktadır. Adı geçen mecmuanın tertip tarihi belli değildir. İçindeki en geç tarih olan 1026/1617 ile şairin yukarıda verilen ölüm tarihi dikkate alınırsa 17'nci asrın ortalarında tertip edildiği tahmin edilebilir. Mecmuada Hıkâyet-ı Elif ve Abdal, Kasîde-i Cüzdan-nâme gibi konusu latîfe olan manzûmelerin

risalede, cinas sanatının söze kazandırdığı nükte, incelik, söz ve fikir oyunları gözler önüne serilir. Cinas sanatının inceliğini ve Türk halkının edebî zevkini ortaya koyması bakımından önemli sayılabilecek bir risaleyi bilim âlemine tanıtmının yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Edebî sanatlar, genel olarak manevî ve lafzî olmak üzere ikiye ayrılır. Düşünceye, tahayyüle, bilgiye, ihtiraslara ve yapıya bağlı olarak gerçekleştirilen sanatlara "manevî sanatlar" denir. Anlamları birbirine zıt olan kelimeleri bir arada bulundurma sanatı olan tezat; anlam bakımından aralarında ilgi bulunan iki veya daha fazla kelime, terim veya deyimî tezat olmaksızın bir araya getirme sanatı olan tenasüb; hayvanları veya cansız varlıkları insan gibi duygulandırma ve konuşturma sanatı olan teşhis ve intak manevî sanatlardan bazılarıdır.²

Harfleri ve sesleri bakımından aralarında ilişki bulunan kelimelerin bir arada kullanılmasıyla meydana gelen sanatlara ise "lafzî sanatlar" denir. Bunlar anlam ile büsbütün ilgisiz değildir. Aynı kökten türemiş kelimelerin bir araya getirilmesiyle meydana gelen iştikak; nesirde, cümle ve cümleciklerin sonunu, aynı sesi veren kelimelerle kafiyeleştirip süsleme ile meydana gelen secî, lafzî sanatlara örnek gösterilebilir.³ Bu gruba giren sanatlar kulakta, gözde veya bunların her ikisinde de tatlı bir iz bırakarak kelimeyi süslerler. Böylece usluba renk, ses ve akıcılık kazandırırılar.⁴

Söz sanatlarından biri de cinastır. Cinas, Arapça bir kelime olup sözlükte "iki şeyin birbirine benzemesi" demektir. Edebî terim olarak; söyleniş ve yazılışları bir, anlamları farklı iki veya daha fazla kelime arasındaki benzerliktir. Buna "tecnis" de denir. Cinası meydana getiren kelimeler arasında -Arap harflerine göre- yazılışları ve okunuşları açısından harflerin cinsi, sayısı, hareketleri ve sıralanışı bakımından dört yönde benzerlik bulunmaktadır. Bu dört husustaki tam uyum veya herhangi bir unsurdaki aksaklıktan cinasın çeşitleri oluşur.⁵

Cinas hakkında verilen bu genel bilgilerden sonra cinaslı risaleyi incelemeye geçebiliriz.

yanında Ulvî, İsmetî, Bekrî, Alî, Nâbî, Nâilî, Vecdî, Tarzî Çelebi, Tecellî, İtrî, Cevrî Çelebi, Bâkî, Mantkî, Nâzır-zâde, gibi şâirlerin gazel, kasîde, murabbâ, kıta, tercî-bend, terkîb-bend tarzında şiirleri, ayrıca Tarzî Efendi'nin Zille-nâmesi bulunmaktadır.

² Ayrıca, ârifâne tecâhül, benzetme, cem, ittirât, ihâm-ı tenâsüb, ıktibas, iltifat, ıstıfham, kinaye, mülemmâ, nidâ, rüçü, tazmîn, tecrit, tekmile-i sadr, telmih, terdîd, tezkâr, leff ü neşr gibi sanatlar da edebî eserlerde görülen mânevî sanatlardandır.

³ Diğer lafzî sanatlardan bazıları şunlardır: Reddû'l-acüz ale's-sadr, akis, tedvir...

⁴ Edebî sanatlarla ilgili daha fazla bilgi için bk. Recâizâde Mahmud Ekrem, *Ta'lim-i Edebiyat*, İstanbul 1299; Muallim Nâcı, *İstulâhât-ı Edebiyye*, İstanbul 1307; Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, Haz. Kemâl Edib Kürkcüoğlu, İstanbul 1994; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, (I Belâgat), Ankara 1980, s. 307-326; Cem Dilçin, *Orneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983.

⁵ Cinas ve cinas çeşitleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Nihat Öztoprak, "Halk ve Divan Şiirinde Cinas Sanatının Karşılaştırılması Üzerine Bir Deneme", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İstanbul 2000, sayı 1, s 155-174.

Metin Hakkında Bazı Değerlendirmeler

Henüz bir yazma nüshası tesbit edilebilen eserin ismi bilinmemektedir. Bu sebeple o, yapısı ve muhtevası göz önünde bulundurularak tarafımızdan "Mizahî Cinaslı Bir Risale" diye isimlendirildi. Telif olduğunu tahmin ettiğimiz eser, iki varaklık, mensur, halk tipi küçük bir risaledir.

Müellif bu risalesine,

Bâ'îş-i terkîm-i hurûf-i tenkîm oldur ki evfâh-i 'âlemde câri olan elfâz-ı esmâ-i eşyâda vâkı' iki lafz beyninde cihet-i câmi'a bulunur. Ol cem'iyet ne cihet lledür ve vech-i şebeh kânk ı lafzlar iledür an ı beyân ider.

(Bu eserin yazılış sebebi , insanların dilinde yaygın olan nesne isimlerinde ıki kelime arasında bulunan ortak husûsiyetlerin ne yönde ve hangi kelimelerle olduğunu beyan içindir.)

diyerek telif sebebini ve eserin muhtevasını belirterek başlar. Sonra, "*Evvelâ helvacıların otuncuların cihet-i câmi'aları vardır*" ifadesiyle ilk konuya geçer. Toplam 34 cinaslı konu işler.

Müellif, konu girişlerinde *ezcümle*, *hattâ*, *kezâlik*, *huşûşan*, *hâkezâ*... gibi bugün de anlamları az veya çok bilinen terimler kullanır. Bunların yanısıra *min ba'di hâzâ*, *ilâ yevminâ hâzâ*... gibi halk tipi eserlerde pek göze çarpmayan terkipler de görülür. Sözü edilen kelimelerle yapılan girişin ardından iki meslek veya iki unsur arasında ilişki olduğu beyan edilir. Bu husus genellikle "...*arasında vech-i müşâbehet budur ki, ...beyninde vech-i mutâba'at budur ki, ...vech-i teşbîh budur ki, ...meyânında vech-i mümâşelet bu vech üzredür ki, ...mâbeyninde vech-i takrib budur ki* vb. klişeleşmiş ifadelerle belirtilir. Müteakiben aralarında ilişki bulunan kelimelerin benzer yönleri kaydedilir. İlişkiler cinaslı yani anlamları farklı ancak yazılışları ve okunuşları aynı veya yakın olan kelimelerle kurulmuştur. Mesela: yirmi ikinci bölümde *kemer* kelimesi önce su kemeri, sonra kötü erkek (*kem er*) anlamlarında kullanılmıştır. Mütecânis kelimelerin bazen birinde bazen her ikisinde de ekler cinasa dahil edilmiştir. Bu husus cinas sanatında makbul sayılmaz. Ancak kelimelerin kök veya gövdeleriyle cinas yapmanın zorluğundan olmalı ki, zaman zaman sanatkarların bu yola başvurdukları görülmektedir. Nitekim üzerinde çalıştığımız risalede de böyle örnekler mevcuttur.

Risalede yer yer ağır terkipler göze çarpmaktadır. Bunların, metni zorlaştırmakla beraber, aynı veya benzer terkiplerin sık sık tekrar edilmesi sebebiyle, dili fazla ağır sayılmaz. Metinde bazı imlâ hataları da görülmektedir:

Balta: بالته şeklinde yazılmış بالطه şeklinde olmalıdır.

Tas: تاس " " طاس " "

Kira: كيرا " " كرا " "

Onüçüncü bölümde "orospu" kelimesi اوروسپی ve روسپی şeklinde; yirmi beşinci bölümde "havuz" kelimesi حوض ve حوض şeklinde; otuz dördüncü

bölümdeki "gürz" kelimesi ise كرز ve كرز şeklinde farklı imlâlarla yazılmışlardır. Bunlardan birincisi, önce Türkçe sonra Farsça imlâsı ile, ikincisi muhtemelen istinsah hatası olarak "h" harfi ile yazılmış olup bu kelimenin Osmanlıcada doğru yazılışı "h" harfi ile yazılmıştır. Sonuncusu ise كرز biçiminde yazılır. Ayrıca madde başlarında konuları birbirine bağlamak ve yeni bir mevzua geçmek için kullanılan *saniyen* (14), *elyevm* (17) gibi Arapça imlâlarıyla yazılmış kelimeler de vardır.

Risalede müellife ve tertip tarihine ait herhangi bir kayıt yoktur. Eserin bulunduğu mecmuada Cevrî Çelebi (ö.1650), Tarzî (ö.1661-62), İsmetî (ö.1665), Nâilî (ö.1668), Tecellî (ö.1688-89), İtrî (ö.1710), Nâbî (ö.1712)... gibi 17. asır şairlerinin şiirleri yer aldığına göre, bu mecmuanın anılan asırda tertip edildiği tahmin edilebilir.

Metindeki Cinasların Değerlendirilmesi

Burada, risalede yer alan cinaslar çeşitlerine göre gruplandırılmıştır. Her cinas çeşidi ayrı başlık yapılmış, bu başlığın altında o cinasın oluşumu hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra, cinaslı kelimeler yeni ve eski harfli olarak anlamlarıyla birlikte yazılmıştır. Ayrıca, cinaslı kelimelerin başına metin içindeki sıra numaraları da ilave edilmiştir.

Tam basit cinaslar

Aralarında harflerin cinsi, sayısı, okunuşları ve sıralanışları bakımından benzerlik bulunan cinaslı kelimeler sadece iki kelimedenden ibaretse tam basit cinas meydana gelir. Cinaslı Mizahî Risale'deki bu tür cinas örnekleri şunlardır:

5. cinas; *Papas* پاپاس : Hristiyan din adamı / *Papas* پاپاس : Bir şeftali cinsi

7. cinas; *Koru* (sı) قوروسی : Korusu / *Kurusı* قوروسی : Kurusu

13. cinas; *Basdırma* باصدرمه : Bazı işlemlerle kurutulmuş acılı et /

Basdırma باصدرمه : Basdırma eylemi

15. cinas; *Uşşâk* عشاق : Musikî makamı / *Uşşâk* عشاق : Hizmetçi, *Muhayyer* مخیر : Musikî makamı / *Muhayyer* مخیر : Müşteri

23. cinas; *Minâ* منا : Kuş yuvası / *Mina* منا : Ermeni ismi

27. cinas; *Yuvalanma* يووه لنمه : Gizlenme / *Yuvalanma* يووه لنمه : Yuvarlanma

29. cinas; *Kıyma* قیما : Yemeklik kıyma / *Kıyma* قیما : Doğrama, kesme eylemi

30. cinas; *Boş* بوش : İşsiz / *Boş* بوش : Dul

Tam mürekkep cinaslar

1. **Müteşâbih cinaslar:** Tam mürekkep cinasın bir çeşidi olan müteşâbih cinas; cinaslı kelimelerin biri veya her ikisinin de birden fazla kelime ile temsil

edilmesi ve imlâlarının aynı olması halinde meydana gelir. İmlâlarının farklı olması hâlinde ise mefruk cinas diye isimlendirilir.

3. cinas; *Ak sırma* آق صرمة : Gümüş tel / *Aksırma* آق صرمة : aksırma, hapşırma

6. cinas; *Siyah mest* سياه مست : Ayakkabı / *Siyah mest*: سياه مست Fazla serhoş, bulut gibi, körkütük

11. cinas; *Kuş ağı* قوش آغی : Kuş ağı / *Kuşağı* قوشاغی : Kuşağı

17. cinas; *Tokat* توقات : Tokat ili / *Tok at* توق آت : Karnı doymuş at

24. cinas; *Dîvâne (si)* ديوانه سى : Delisi / *Div ana (sı)* ديو آنه سى : Devlerin başı

28. cinas; *Kulanpâre* قولنپاره : Erkekle cinsel ilişkide bulunan kişi

/ *Kolan pâre (si)* قولن پاره : Hayvan kemeri parçası. Bu kelime "kulan" şeklinde okunursa tay, kısırak anlamına gelir.

31. cinas; *Kara göz* قره كوز : Kara göz / *Karagöz* قره كوز : Karagöz oyununda sembol oyuncu

32. cinas; *Başdaş* باشداش : Arkadaş, benzer / *Baş daş* باش داش : Ayak taşı veya menzil taşı

2. Mefruk cinaslar

İmlâları birbirine uymayan kelimelerin meydana getirdiği mürekkep cinaslardır.

1. cinas; *Balta (sı)* بالته سى : Odun kesme aleti / *Bal tası* بال تاسى : Bal veya şerbet konan tas

4. cinas; *Mal tası* مال تاسى : Para konan tas / *Malta' (sı)* مالته سى : Malta adası

14. cinas; *Ayak taşı* آيق طاشى : Okçuların ok atarken üzerinde durdukları taş / *Ayakdaş (ı)* ايقداشى : Yoldaş, yol arkadaşı

18. cinas; *Yeniçeri* يكيچري : Yeniçeri askeri / *Yen içeri* يك ايچري : kol içi

Yukarıdaki tam cinaslar, cinası meydana getiren kelimelerin yapıları dikkate alınarak gruplandırılmıştır. Bunlar dahil oldukları gramer kategorilerine göre de tasnif edilebilir. Bu durumda 27. cinas, kelimeleri fiil olduğu için fiilî-mümasil cinas, 3, 13, 29. cinaslar biri isim diğeri fiil cinsinden kelimelerden oluştuğu için müstevfa cinas, diğerlerinin her iki kelimesi de isim cinsinden olduğu için hepsi ismî-mümasil cinas grubuna dahil olur.

Tam olmayan cinaslar

Metinde tam olmayan cinaslardan yalnızca nakıs cinas örnekleri vardır. Nakıs cinas, cinası meydana getiren kelimeler arasından birinde fazla bir harf bulunması halinde oluşur. Örnekleri şunlardır:

2. cinas; *Elma* الما :Elması / *Elmas* الما س : Değerli bir taş

8. cinas; *Boğası* بوغاسى : Astar, astarlık bez / *Boğa (st)* بوغه سى : Sığırın erkeği
9. cinas; *Pala (st)* پاله سى : Kılıcı / *Pala (st)* پالاسى : Güvercin yavrusu
10. cinas; *Kiras* كراس : Kiraz / *Kira* كرا : İcar
12. cinas; *Boğmas (t)* بوغماسى :Boyna geçirilen halka ip / *Boğma (st)* بوغمه :Şalvarı (özellikle Boşnaklarda)
16. cinas; *Gönder (i)* كوندرى : Bayrak ya da mızrağın ağaç sapı / *Gön deri* کون درى : Hayvan derisi
19. cinas; *Tolağ (t)* طولاغى :Yayığı / *Tolu ağ (t)* طولو آغى : Dolu ağı
20. cinas; *Ayağ (t)* اياغى : Ayağı / *eyi ağ (t)* ايبى آغى : Sağlam ağı
21. cinas; *Alaborate* البوره ته : Yan yatma, devrilme / *Al barate* ال بره ته : Al başlık
22. cinas; *Kemer* كمر : Su kemeri / *Kem er* كم ار : Kötü kişi
25. cinas; *Tolab* طولاب : Dolap / *Tolu âb* طولوآب : Dolu su
26. cinas; *Lenger* لنكر : Sini / *Leng er* لنك ار : Topal kişi
33. cinas; *Kral (t)* كيرالى : Hükümdarı / *Kırı alı* كيرى اللى : Renklerine göre at isimleri
34. cinas; *Kurine* كورينه ? / *Kurna* كورنه : Hamamlarda yıkanmak için içine su doldurulan yer.

Risalede toplam 20 tam cinas örneği olup, bunun 12'si mürekkep, 8'i basit cinastır. Tam olmayan cinas örneği ise 14'tür. Müellif, edebiyatımızda makbul olan tam cinasları tercih etmiştir. Metnin, kulağa hoş gelen ritmi, ahengi, akıcılığı ve mizahî üslûbunun sebebi kanatimizce bundandır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, cinas sanatının inceliklerinden istifade etmek suretiyle oluşturulan bu metin, cinasın yapısından doğan nükteyi ve musikîyi aksettirmesi bakımından dikkate değer halk tipi bir risaledir. Dildeki, yazılışları ve okunuşları aynı fakat anlamları farklı olan kelimelere dikkat çekmesi ve onun zenginliğini ortaya koyması bakımından da son derece önemlidir.

Metin⁶

Bâ'îş-i terķim-i ĥurûf-i tenķim oldur ki efvâh-i 'âlemde cârî olan elfâz-ı esmâ-i eşyâda vâki' iki lafz beyninde cihet-i câmi'a bulunur. Ol cem'iyet ne cihet iledir ve vech-i şebeh ķankı lafzlar iledir anı beyân ider.

⁶ Mizahî Cinaslı Bir Risale, Nuruosmaniye Kütüphanesi, Mecmua 4967, yk. 153^a-154^b.

1. Evvelâ helvâcılarla oğuncuların cihet-i câmi'aları vardır. Vech-i şebeh budur ki; oğuncuların var *baltası* helvâcılarının dağı var *bal tası*.

2. Kezâlik cevâhircilerle bâzârcıların cihet-i câmi'aları var. Bu vechile ki; bâzârcıların var *elması*, cevâhircilerin de var *elması*.

3. Ezcümle zükâm nâm maraz ile sim-keş Yahüdilerin cihet-i câmi'ası var. Bu ma'nâya ki; sim-keşlerin var *aķ şırması*, zükâmın da var *aķşırması*.

4. Hem-çünân sergi emîni ile dağı Frengistânın cihet-i câmi'alarında vech-i teşbih budur ki; Frengistânın var *Malta'sı*, sergi emîninin de var *mâl tası*.

5. Kezâlik kefere kısmı ile şeftâlu cinsinin beyninde dağı vech-i münâsebet budur ki; kefere gürühunun var *papası*, şeftâlu cinsinin de var *papası*.

6. Eşerzâ serhoşlar ile Yahüdiler arasında vech-i müşâbehet budur ki; Yahüdilerin olur *siyâh mestî*, serhoşların da olur *siyâh mestî*.

7. Meşelâ çimşir ağacı ile orta macar miyânında vech-i mümâşelet bu vech üzredir ki; çimşirin var *ķorusu*, orta macarın dağı var *ķurusu*.

8. Hâkezâ bezzâzlar ile şu şıgırları miyânında dağı vech-i müşâkelet bu tarz üzredir ki bezzâzlarda olur *boğası*, şu şıgırlarının da olur *boğası*.

9. Siyyemâ gügercinler ile Ceza'ir levendlerinin beyninde vech-i muṭâbaķat budur ki; levendlerin var *palası*, gügercinlerin dağı var *palası*.

10. Fî-mâba'd icârecilerle Rümilihişârî arasında vech-i münâzarat budur ki; Rümilihişârînin var *ķirası*, icârcıların da var *ķirası*.

11. Min ba'di hâzâ şayyâdlar ile ķazzâzlar miyânında vech-i intizâm budur ki; ķazzâzların var *ķuşağı*, şayyâdların da var *ķuş ağı*.

12. Ba'de hâzâ Boşnaķlar ile cellâdlar arasında vech-i iştibâh budur ki; cellâdların var *boğması*, Boşnaķların da var *boğması*.

13. Evvelâ orosbılar ile şıgır eti beyninde vech-i temsil budur ki şıgır etinin olur *başdırması*, rusbıların dağı olur *başdırması*.

14. Ve şâniyen Okmeydanı atıcılarıyla yola giden yolcular mâbeyninde vech-i taķrîb budur ki; kemân-keşlerin var *ayak taşı*, yola gidenlerin de var *ayakdaşı*.

15. Ve min cümletihim 'ilm-i müsikî maķâmâtının var 'uşşâķı ile muḥayyeri dilberlerin de var zille bâzârında 'uşşâķı ile muḥayyeri.

16. Kezâlik yeñiçeri efendisi ile debbâğlar miyânında vech-i münâsebet budur ki; yeñiçeri efendisinin var *gönderi*, debbâğlarda dağı var *gön deri*.

17. El-yevm iştâbl-i âmire ile Anadolı'da vâķi' Sivas sancığı arasında cihet-i câmi'a budur ki; Anadolı'nın var *Toķar'ı*, iştâbl-i âmirenin de var *toķ atı*.

18. Huşuşan serḥadler ile serḥaddilerin beyninde cihet-i müşâkelet budur ki; serḥadlerin var *yeñiçerisi*, serḥaddilerin de var *yeñiçerisi*.

19. Bundan sonra diğ-kaniler ile balık avcılarının miyanında olan cihet-i cemi'a budur ki; diğ-kanilerin var *tolagı*, balık avcısının da var *tolu ağı*.

20. Hattâ merhûm Timürleng ile sâbıkan balıççı başının mâ-beynlerinde vech-i müşâreket bu tarz üzredir ki; Timürleng'in var idi bir *ayağı*, sâbıkan balıççı başının da var idi bir *eyi ağı*.

21. İlä yevminâ hâzâ gemiler ile gemiciler ve bostâncılar mâ-beyninde meşhûr olan vech-i muţâbaķat budur ki; hâlâ gemilerin var *alaboratesi*, bostâncıların da var *al baratesi*.

22. Kezâlik Sulţân Süleymân şuyı ile ba'zı mertebe kadıncıklar miyanında vech-i muvâşalat budur ki; Sulţân Süleymân şuyının var *kemerleri*, ba'zı mertebe kadıncıkların da var *kem erleri*.

23. Bu siyâķda toĝan çakır kısımları ile İrmeni keferesi isimleri miyanında vech-i tesmiye budur ki; toĝan kısmının var *minâsi*, kefere isminin de var *minâsi*.

24. Hâşâ mine's-sâmi'in timâr-hânelerle 'ifritler miyanında olan cihet-i cemi'a budur ki; timâr-hânelerin var *divânesi*, 'ifritlerin de var *div anası*.

25. Yine bu vech üzere bezzâzistân ile havzların mâ-beyninde vech-i şebeh budur ki; Bezzâzistânın var *tolabı*, havzların da var *tolu âbı*.

26. Evvelâ ekâbir-i a'yân simâtı ile çocası a'rac kadıncıklar miyanında vech-i müşebbeh budur ki; ekâbir simâtının var *lengerleri*, çocası a'rac kadıncıkların da var *leng erleri*.

27. Yine bu sibâķ üzere top gülleleri ile ulu ağaçlar beyninde vech-i mütâba'at budur ki; Tob dânesinin var *yualanması*, ulu ağaçların da var *yualanması*.

28. Evvelâ maĝbûb dostlar ile seyis başların arasında vech-i müşâbehet budur ki; Maĝbûb dostlarında bulunur *ķulan-pâresi*, seyisbaşlarda da bulunur *ķulan pâresi*.

29. Hâlâ Yâdigâroĝlı ile Barmaķķapı kebâbcılarının şâtırı beyninde vech-i münâsebet böyledir ki; Kebâbcıların var *ķıyması*, Yâdigâroĝlının da var *ķıyması*.

30. Hem-çünân içi yok fındıkların da var *boşı*, ūl 'avratların da var *boşı*.

31. Kezâlik hayâlcilerin var *ķaragözi*, Arabistân dilberlerinin de var *ķara gözi*.

32. Ve'l-hâşıl kel başlı âdemlerle yine Oķmeydânı atıcıları miyanında vech-i şebeh budur ki; kellerin var *başdaşı*, atıcıların da var *baş daşı*.

33. Ez-cümle Fransuz kâfirleri ile ĥammâl bâr-girleri beyninde vech-i şebeh budur ki; Fransuzun var *ķıralı*, ĥammâl bâr-girinin de var *ķırı alı*.

34. Hâlâ Şarigürz Ĥammâmı ile Nemçe çâsarı miyanında vech-i şebeh budur ki; Nemçe çâsarının var *ķurinesi*, Şarigürz Ĥammâmı'nın da var *ķurnası*.

LUGATÇE

Alaborate: Gemilerin devrilecek kadar yan yatması.

A'râc: Topal, aksak.

Ayakdaş: Yoldaş, yol arkadaşı.

Ayak taşı: Okçuların ok atarken üzerinde durdukları taş.

Ba'de hâzâ: Bundan sonra.

Bâ'is-i terkîm: Yazma sebebi, telif sebebi.

Barata (barettâ): Osmanlı sarayında umumiyetle bostancıların, baltacı ve kapıcıların giydikleri kırmızı çuhadan yapılmış, ucu kıvrık, uzunca başlık.

Bâr-gîr: Beygir, at.

Başdaş: Arkaik (kullanımdan düşmüş) bir kelimedir. Arkadaş, arkadaşlık, benzerlik.

Baş taşı: Bu tabır "ayak taşı" veya "menzil taşı" yerinde kullanılmıştır. Ayak taşı; okçuların ok atarken üzerinde durdukları taş; menzil taşı ise, ok meydanlarında o vakte kadar atılan okların eriştiği kemankeşlerin oklarının düştüğü yere, hatıra olmak üzere dikilen ve üzerine ok atanın ismi ve müsabaka tarihi oyularak yazılan anıt taşıdır.

Beyân itmek: Açıklamak, izah etmek.

Beyn: Ara.

Bezzâz: Manifaturacı.

Bezzâzistân: Manifaturacılar çarşısı, bedesten.

Boğası: Amerikan bezine benzeyen ve kaput bezini de andıran bir nevi bez, bir nevi astarlık siyah bez.

Bostâncı: Saray teşkilatında, padişah saraylarının korunması ile vazifeli olan kimseler.

Boğma: 1.Gerdanlık. 2.Şalvar.

Cârî: Geçerli, yaygın.

Cem'iyet: Müştereklik, ortaklık.

Cihet-i câmi'a: Ortak yön, ortak hususiyet.

Çâsâr: Kayser, çar.

Çimşir: Şimşir ağacı.

Debbâğ: Deri terbiye eden kımse, tabbak.

Dih-kânî: Köylü, çıfçı.

Dîvâne: Deli, budala, alık.

Efvâh-i 'âlem: Halkın dili.

Ekâbir-i a'yân: Bir memleketin ıleri gelen uluları, büyükleri.

Elfâz: Kelimeler, sözler.

Elyevm: Bugün, bugünlerde.

Eserzâ: Bunun gibi, böylece.

Evvelâ: İlk olarak, öncelikle.

Ezcümle: O cümleden olarak, böylece.

Fîmâba'd: Bundan sonra, bundan böyle.

Gönder: Kargı, mızrak.

Hâkezâ: İşte bunun gibi.

Hâşâ: Katıyyen, Allah göstermesin, uzak olsun.

Hayâlcî (Hayâl-bâz): Hayal veya karagöz oynatan.

Hem-çünân: Böylece.

Husûsan: Özellikle.

Istabl-i âmire: Saray ahır.

Îcâre: Kıra, irat, gelir.

Îlâ yevminâ hâzâ: Bugüne kadar, günümüze kadar.

Kankı: Hangi

Kazzâz: İpekçi, ipek işleyen.

Kefere: Kafırlar.

Kem: Fenâ, kötü, bozuk.

Kemankeş: Yay çeken, okçu.

Kezâlik: Keza, böylece, bu da öyle

Kolan: Hayvanın semerını veya eğerini bağlamak için göğsünden aşırılarak sıkılan yassı kemer.

Koru: Bakımlı küçük orman.

Kulan-pâre: Oğlanç.

Kurine (korine): 34. cinasta yer alan muhtemelen yabancı asıllı olan bu kelimenin metinde kastedilen anlamı-

nı tesbit edemedik. Bulabildiğimiz yakın telaffuzlu bazı kelimeler ve anlamları şöyle: Koruna (koruni): Çek kronu ile Slovak kronunun kendi dillerindeki adı. Korine: Kadın ismi. Kurrent: (Avusturya) Alman yazısı. Kurena: Padişah yakınlarına, her zaman yanında bulunanlara verilen isim.

Kurna: Hamamlarda musluk altında, içinde su biriktirilen, yuvarlak ve çoğunlukla mermer veya taş tekne.

Leng: Aksak, topal.

Lenger: Büyük bakır sahan, sini.

Mâbeyn: İki şeyin arası, ara.

Macar: 1. Bir çeşit üzüm. 2. Bir çeşit fasulye.

Mahbûb: Sevilen, gözde, dost.

Makâmât: Makamlar.

Maraz: Hastalık.

Mertebe: Derece, seviye.

Mî-dehed: Genei, umumî.

Min cümletihim: Hepsinden sonra.

Minâ: 1. Kuşların konduğu yer, tünek, yuva. 2. Daha çok Ermenilerde yaygın bir isim.

Minba'di hâzâ: Bundan sonra.

Muhayyer: 1. Türk müziğinin en eski ve en çok kullanılan makamlarından biri. 2. Müşteri, seçen.

Mümâselet: Benzeme, benzeyiş.

Nâm: İsim.

Pala: Kılıç, demiri enli kılıç.

Palas: Güvercin yavrusu.

Papas: 1. Hristiyan din adamı. 2. Bir şeftali cinsi.

Sâbikan: Evvelce, bundan önce.

Sancak: Osmanlı yönetim teşkilatında illerle ilçeler arasında yer alan yönetim bölümü, mutasarrıflık.

Sâniyen: İkinci olarak.

Sarıgürz: İstanbul Fatih'te bir mahalle ismidir. Burası için sonraları "Sarı-

gürz"den galat olarak "Sarıgüzel" ismi kullanılmıştır.

Sayyâd: Avcı.

Sergi emîni (Sergi halifesi): Hazineden ödenen paralar için tanzim olunan "sergi " leri hazırlamakla ve buna ait işleri görmekle mükellef olan memura verilen ad.

Serhad: Hudut, sınır.

Serhaddî: Samur kürk.

Sırma: Gümüş tel.

Sibâk: Sözüün gelişi.

Simât: Yemek sofrası.

Sîm-keş: Gümüş tel çeken veya işleyen sanatkâr.

Siyah mest: 1. Fazla sarhoş. 2. Mesh, üzerine pabuç giyilen, kısa konçlu hafif ve yumuşak ayakkabı.

Siyâk: Sözüün gelişi, ifade şekli.

Siyemâ: Herşeyden önce.

Tenkîm: Çok ayıplama, çok yadırgama.

Toğan çakır (veya çakır doğan): Yırtıcı kuşlardan bir doğan çeşidi, toğrul.

Tolak: Davar derisinden yapılmaya yayık.

'Uşşâk: 1. Türk müziğinin beş numaralı basıt makamı. 2. Hizmetçi.

Vech-i intizâm: Benzer yön, benzerlik.

Vech-i iştibâh: Benzer, benzerlik.

Vech-i muvâselet: Ortak yön, benzerlik.

Vech-i münâsebet: İlişki, ortak yön.

Vech-i müşâbehet: Benzer yön.

Vech-i müşâkelet: Benzer yön, ortak hususiyet.

Vech-i müşâreket: Ortak husus.

Vech-i müşebbeh: Benzetilen husus.

Vech-i şebeh: Benzeme yönü.

Vech-i takrîb: Yakınlık yönü.

Vech-i temsîl: Benzer husus.

Vech-i muvâsalat: Ortak yön.

Yuvalanma: 1. Yuvarlanma. 2. Yuva edinme.

Zille pazarı: Genelev, kerhane.

Zükâm: Nezle.